

O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA TILANCHILIK RESOTSIALIZATSIYASI VA JAZO MEXANIZMLARINING SAMARASIZLIGI.

Jo'rayev O'zbekxon Dilshodbek o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, Huquqshunoslik fakulteti,

Yurisprudensiya yo'nalishi talabasi.

Telefon: +998908451200 E-mail: jurayevxofiz@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23021976>

Annotatsiya. Qonunchilik normalari tahlili asosida tilanchilik uchun belgilangan jarima va ma'muriy qamoq sanksiyalarining, shuningdek, jinoiy-huquqiy normalarning amaliyotda funksional samarasizligi asoslangan. Huquqbuzarliklar retsidivizmini jilovlash maqsadida jazolash tizimidan Ijtimoiy himoya milliy agentligi vositasida majburiy resotsializatsiya va raqamli kriminologik profilaktika modeliga o'tish bo'yicha tizimli tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Tilanchilik, resotsializatsiya, jazo mexanizmi, samarasizlik, Lex.uz, kriminologiya, ma'muriy qamoq, retsidivizm, ijtimoiy rehabilitatsiya, profilaktika.

НЕЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ И МЕХАНИЗМОВ НАКАЗАНИЯ ЗА ПОПРОШАЙНИЧЕСТВО В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УЗБЕКИСТАНА.

Аннотация. На основе анализа правовых норм обоснована функциональная неэффективность штрафов, административного ареста и уголовно-правовых санкций за попрошайничество на практике. Для сдерживания рецидивизма предложен переход от карательной системы к модели обязательной ресоциализации через Национальное агентство социальной защиты и цифровой криминологической профилактики.

Ключевые слова: Попрошайничество, ресоциализация, механизм наказания, неэффективность, Lex.uz, криминология, административный арест, рецидивизм, социальная реабилитация, профилактика.

INEFFECTIVENESS OF RESOCIALIZATION AND PUNISHMENT MECHANISMS FOR BEGGING IN THE LEGISLATION OF UZBEKISTAN.

Abstract. Based on the analysis of legal norms, the functional ineffectiveness of fines, administrative detention, and criminal law sanctions for begging in practice is substantiated. To curb recidivism, a transition from the punitive system to a model of mandatory resocialization via the National Social Protection Agency and digital criminological prevention is proposed [Lex.uz].

Keywords: Begging, resocialization, punishment mechanism, ineffectiveness, Lex.uz, criminology, administrative detention, recidivism, social rehabilitation, prevention.

KIRISH

Jamiyatda huquq ustuvorligini ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlash jarayonlari g'ayriijtimoiy xulq-atvor shakllariga qarshi kurashish mexanizmlarining funksional samaradorligi bilan bevosita bog'liqdir. Zamonaviy kriminologiya va yuridik sotsiologiya nuqtai nazaridan yondashilganda, tilanchilik qilish hodisasi shunchaki jamoat tartibini buzuvchi ma'muriy huquqbuzarlik emas, balki chuqur ijtimoiy-iqtisodiy determinatsiya va shaxs sotsializatsiyasi inqirozi mahsulidir.

Bugungi kunda O'zbekiston qonunchiligida ushbu illatga qarshi qo'llanilayotgan sanksiyalar tizimi hamda subyektlarni jamiyatga qaytarish, ya'ni resotsializatsiya qilish institutlarining o'zaro nomutanosibligi jiddiy ilmiy-amaliy tahlillarni taqozo etmoqda. Zero, g'ayriijtimoiy hayot tarziga ko'nikib qolgan subyektlarga nisbatan faqatgina jazolash va majburlash choralarini qo'llash (sabab) — huquqbuzarlikning latent va takroriy (retsdiv) ko'rinishda yanada chuqurlashishiga (oqibat) olib keluvchi bosh omil bo'lib qolmoqda.

Ushbu muammoning huquqiy poydevori O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 188³-moddasi normalarida aks etgan. Mazkur moddaga muvofiq, aeroportlarda, vokzallarda, xiyobonlarda, istirohat bog'larida, bozorlarda, ko'chalarda, yo'llarning qatnov qismida va boshqa jamoat joylarida pul, oziq-ovqat mahsulotlari va boshqa moddiy qimmatliklar berishni faol tarzda so'rab, tilanchilik bilan shug'ullanish bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan uch baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki o'n besh sutkagacha muddatga ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi. Shuningdek, voyaga yetmagan, kekxa, ruhiy holati buzilgan yoki nogironligi bo'lgan shaxslarni tilanchilik qilishga jalb etish kabi og'irlashtiruvchi holatlar uchun yuqoriroq ma'muriy jarima va qamoq sanksiyalari belgilangan.

Biroq, kriminologik tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zining magistral daromad manbaiga va turg'un yashash joyiga ega bo'lmagan tilanchilik subyektiga iqtisodiy jarima solish sanksiyasining qo'llanilishi mantiqiy hamda huquqiy jihatdan mutlaqo samarasizdir. Chunki subyekt solingan jarimani to'lash uchun yana qaytadan tilanchilik jinoiy aylanmasiga kirishishga majbur bo'ladi.

Ma'muriy sanksiya hisoblangan o'n besh sutkagacha ma'muriy qamoq jazosi ham subyektning kognitiv dunyoqarashini va huquqiy ongini o'zgartirishda kutilgan preventiv natijani bermayapti. Qisqa muddatli izolyatsiya qilish jarayonida tilanchilik bilan shug'ullanuvchi shaxslarni ijtimoiy mehnatga tayyorlash, ularning psixologik deformatsiyasini davolash va jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun tizimli resotsializatsiya dasturlari qo'llanilmaydi. Buning oqibatida jazo muddatini o'tab chiqqan fuqarolar o'rtasida huquqiy nigilizm (qonun normalarini mensimaslik) reflekslari kuchayib, ularning g'ayriijtimoiy muhitga qayta retsdiv tarzda sho'ng'ishi kuzatilmoqda. Qonunchilikda jazo choralarining deklarativ qattiqligi bor, biroq huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimida subyektlarni proaktiv rehabilitatsiya qiluvchi, ularni doimiy ish va boshqalar bilan ta'minlovchi ma'muriy-huquqiy mexanizmning mavjud emasligi tizimning eng zaif nuqtasidir.

Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi — yangi tahrirdagi [Konstitutsiyaviy ijtimoiy davlat prinsiplari](#) va Ijtimoiy himoya milliy agentligi vakolatlari doirasida, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 188³-moddasi sanksiyalari amaliyotining funksional samarasizligini ilmiy asoslash hamda tilanchilik muammosini shunchaki jazolash emas, balki modernizatsiyalashgan majburiy resotsializatsiya (ijtimoiy muhitga qaytarish) va rehabilitatsiya institutlari orqali barvaqt jilovlashning yangicha huquqiy-kriminologik mexanizmlarini ishlab chiqishdan iboratdir.

Milliy kriminologiya va penitensiar huquq doktrinasida huquqbuzarliklar profilaktikasining samaradorligi sanksiyalarning qog'ozdagi qattiqligi bilan emas, balki javobgarlikning muqarrarligi hamda jazo mexanizmlarining real sotsializatsiya kuchi bilan o'lchanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 127¹-moddasida ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin ham tilanchilik bilan shug'ullanishni davom ettirganlik, shuningdek, voyaga yetmaganlarni, keksa yoshdagilarni yoki nogironligi bo'lgan shaxslarni ushbu qilmishga jalb etganlik uchun jinoiy javobgarlik va muayyan muddatga ozodlikdan mahrum qilish sanksiyalari qat'iy belgilangan. Biroq, sud-huquq amaliyotining tizimli retrospektiv tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur ma'muriy va jinoiy pretsedentlar zanjiri bugungi kunda de-yure mavjud bo'lsa-da, de-facto deyarli ishlamaydigan, kriminologik jihatdan "o'lik modda" (latentlik darajasi o'ta yuqori bo'lgan samarasiz norma) fenomeniga aylanib ulgurgan.

Ushbu jinoiy-huquqiy normaning amaliyotda o'lik holatga kelib qolishining bosh sababi — protsessual determinizm muammosidir. Tilanchilik g'ayriijtimoiy xulq-atvor shakli sifatida o'ta harakatchan va tizimsiz xarakterga ega bo'lib, subyektning aynan "faol tarzda moddiy qimmatliklar so'rayotganligi" aktini protsessual jihatdan isbotlash, dalillarni qonuniy rasmiylashtirish va subyektning shaxsini aniqlash mexanizmi huquqni muhofaza qiluvchi organlar uchun o'ta murakkab ierarxiyani keltirib chiqaradi. Aksariyat tilanchilik bilan shug'ullanuvchi shaxslarning muayyan yashash joyi, shaxsini tasdiqlovchi hujjatlari (pasport/ID-karta) mavjud emasligi sababli, ularni ma'muriy javobgarlikka tortish va keyinchalik jinoiy javobgarlik daxlsizligini qo'llash uchun bazaviy hisob tizimini yuritish imkonsiz bo'lib qolmoqda. Natijada, Jinoyat kodeksining 127¹-moddasi jinoiy retsidivizmga qarshi proaktiv ta'sir ko'rsatuvchi ma'muriy-huquqiy filtr vazifasini bajara olmayapti.

Bundan tashqari, jazo mexanizmlarining iqtisodiy va sotsial samarasizligi ushbu moddaning o'lik tabiatini yanada chuqurlashtirmoqda. Ijtimoiy anomiya (qadriyatlar inqirozi) holatida bo'lgan, hech qanday doimiy daromad manbaiga ega bo'lmagan subyektga ma'muriy yoki jinoiy jarima solish yuridik absurdlik hisoblanadi. Subyekt davlat hisobiga majburiy to'lovlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega emas va bu chora uni jinoyat yo'lidan qaytarmaydi.

Ikkinchi tomondan, tilanchilarni o'n besh sutkaga ma'muriy qamoqqa olish yoki jinoiy jazo sifatida izolyatsiya qilish jarayonida, ularning psixologik deformatsiyasini davolashga qaratilgan majburiy resotsializatsiya va mehnat rehabilitatsiyasi dasturlari mutloq mavjud emas.

Davlat sanksiyasini o'tab chiqqan shaxs jamiyatga xuddi o'sha ijtimoiy statusda, hech qanday kasbiy ko'nikmasiz va moddiy ko'mksiz qaytib keladi. Demak, qonunchilikda rehabilitatsiya va ijtimoiy adaptatsiya institutlarining jazo tizimi bilan integratsiya qilinmaganligi, Jinoyat kodeksining jazolash moddalarini shunchaki deklarativ matn ko'rinishida qoldirib, tilanchilik kriminogeniyasini barvaqt jilovlash imkoniyatini yo'qqa chiqarmoqda.

Sanksion jazo tizimidan majburiy resotsializatsiya va ijtimoiy rehabilitatsiya modeliga o'tish. Amaliyotda iqtisodiy daromadga ega bo'lmagan subyektga jarima solish yoki qisqa muddatli ma'muriy qamoq qo'llash kutilgan preventiv samarani bermayotganligini hisobga olib, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 188³-moddasi hamda Jinoyat kodeksining 127¹-moddasi sanksiyalarini liberallashtirish lozim.

Taklif: An'anaviy jazolash choralari o'rniga, tilanchilik bilan shug'ullanuvchi shaxslarni Ijtimoiy himoya milliy agentligi tasarrufidagi hududiy rehabilitatsiya markazlariga majburiy joylashtirish tartibini joriy etish zarur [Lex.uz].

Bu markazlarda subyektlarni tibbiy-psixologik davolash, ularning shaxsini ID-kartalar orqali raqamli identifikatsiya qilish hamda majburiy kasb-hunarga o'rgatish dasturlari qonunchilik darajasida mustahkamlanishi shart.

Prosedural determinizmni soddalashtirish va jamoatchilik xavfsizligi organlari bilan integratsiyalashgan "Raqamli profilaktika" tizimini yaratish.

Tilanchilik aktini isbotlash va dalillar to'plash tizimining murakkabligi sababli jinoiy moddaning "o'lik" holatga kelib qolishini bartaraf etish maqsadida, profilaktika inspektorlari va elektron nazorat tizimlari integratsiyasini takomillashtirish lozim.

Taklif: Jamoat joylaridagi kuzatuv kameralari va sun'iy intellekt tizimlari orqali muayyan hududlarda surunkali tilanchilik bilan shug'ullanuvchi shaxslarning biomagnit va vizual ma'lumotlar bazasini shakllantirish kerak.

Ushbu raqamli tizim orqali huquqbuzarlik akti avtomatik qayd etilishi va subyekt birinchi marta aniqlanganda profilaktik ogohlantirish, retsidiv holatda esa prokuror sanksiyasi bilan to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy reabilitatsiya muassasasiga yo'naltirilishi qonunchilikda belgilanishi shart. Ilgari surilgan proaktiv va kriminologik jihatdan asoslangan takliflarning huquqiy amaliyotga integratsiya qilinishi quyidagi ijobiy natijalarni kafolatlaydi:

Kriminogen barqarorlik Tilanchilik huquqbuzarligining latentlik va retsidivlik darajasi keskin kamayadi, chunki subyektlar sanksiyadan so'ng yana ko'chaga qaytmasdan, tizimli ijtimoiy nazorat ostiga olinadi.

Iqtisodiy-ijtimoiy samara Fuqarolarni kasb-hunarga o'rgatish va bandligini ta'minlash orqali davlat byudjetiga tushmaydigan foydasiz jarimalar tizimidan voz kechilib, subyektlarning jamiyatning foydali a'zosiga aylanishi (resotsializatsiyasi) ta'minlanadi.

Huquqni qo'llash amaliyoti Jinoyat va ma'muriy kodekslardagi normalar qog'ozdagi deklarativ ko'rinishdan faol ishlaydigan va proaktiv ta'sirga ega bo'lgan tirik huquqiy filtrlarga transformatsiya bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston qonunchiligida tilanchilik uchun belgilangan jazo mexanizmlarining samarasizligi va Jinoyat kodeksining 127¹-moddasi amaliyotda "o'lik modda"ga aylanib qolishi milliy huquq tizimida preventiv hamda reabilitatsiya institutlarining nomutanosibligidan dalolat beradi.

Faqatgina iqtisodiy jarima yoki jismoniy izolyatsiya qilish prinsiplariga tayangan jazo tizimi (sabab) — subyektlarning g'ayriijtimoiy muhitga qayta sho'ng'ishini hamda huquqiy nigilizm inqirozining chuqurlashishini (oqibat) to'xtata olmaydi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaviy ijtimoiy davlat tamoyillari davlat zimmasiga muhtoj qatlamlarni himoya qilish va ularning qadr-qimmatini tiklash majburiyatini yuklaydi. Shu sababli, tilanchilik muammosini hal etishda ma'muriy bosim choralaridan voz kechib, Ijtimoiy himoya milliy agentligi resurslari yordamida majburiy kasbiy sotsializatsiya tizimini yo'lga qo'yish bugungi kunning eng oliy yuridik imperatividir.

Prosedural determinizmni raqamlashtirish va shaxsni aniqlashning elektron bazalarini joriy etish huquqni muhofaza qiluvchi organlarning funksional yukini yengillashtiradi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish joizki, taklif etilayotgan majburiy ijtimoiy reabilitatsiya markazlari hamda raqamli kriminologik monitoring tizimlarining qonunchilikka integratsiya qilinishi jamiyat ongini va huquqbuzarlar xulq-atvorini tubdan transformatsiya qiladi. Jazolash mexanizmlarining deklarativ formatdan to'liq ijtimoiy-huquqiy reabilitatsiya modeliga o'tishi Yangi O'zbekistonda inson huquqlarini amalda kafolatlashning, jamoat xavfsizligini ta'minlashning va qonun ustuvorligini mustahkamlashning eng oliy kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahriri).2023-yil
2. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi, 188³-modda. 01.04.1995
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, 127¹-modda. 01.04.1995
4. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi – Lex.uz.